

‘Een “misgeboorte” of een literaire uitdaging? David Jacob van Lennep als pleitbezorger voor een verdacht genre’

Joke van der Wiel

bron

Joke van der Wiel, ‘Een “misgeboorte” of een literaire uitdaging? David Jacob van Lennep als pleitbezorger voor een verdacht genre.’ In: W.J. van den Akker (red.), *Traditie en vernieuwing: opstellen aangeboden aan A.L. Sötemann*. Veen, Utrecht 1985, p. 65-79.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/wiel001misg01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Een ‘misgeboorte’ of een literaire uitdaging? *David Jacob van Lennep als pleitbezorger voor een verdacht genre*

J. van der Wiel

In 1857 brengt Potgieter een tribuut aan de man die, dertig jaar tevoren, de ‘versleten vorm der verhandeling’ nog eenmaal had doen schitteren ‘in zijn aelouden gloor’:¹

Ware hij [de vorm der verhandeling] nooit anders dan dus gebezigd, het middel om de studie van jaren in weinige uren binnen het bereik des algemeens te brengen, de begaafdsten onder de luisterenden tot eigen ontwikkeling prikkelend, wij hadden hem nimmer verwenscht. (blz. 59).

Deze warme lof geldt David Jacob van Lennep, die in zijn bekende verhandeling uit 1827 de Nederlandse letterkundige wereld ‘het belangrijke van Hollands grond en oudheden’ voor ogen had gehouden in een oproep tot navolging van Walter Scott.² Volgens Potgieter een indertijd hoogstnoodzakelijke aansporing. De 18de-eeuwse schrijvers, lopend ‘aan den leiband van een gewaand classicisme’ (blz. 53), hadden het specifiek nationale, vooral het eigen landschapsschoon, links laten liggen. Ook overigens verdienstelijke auteurs als Feith en Bilderdijk waren in dit opzicht blind geweest: ‘Feith’s landschap smelt weg in tranen en Bilderdijk vertaalde Delille!’ (blz. 56).³ Een buitenlander, Scott, had het goede voorbeeld moeten geven, Van Lennep had als tussenpersoon gefungeerd:

Een vierde dezer eeuw was verlopen, eer iemand uit ons midden het waagde, onze traagheid [...] met den prikkel des nabuurs te slaan: geprezen zij de man die het met even veel tact als talent beproefde. (blz. 58)

En Van Lennep heeft school gemaakt:

Dertig jaren zijn voorbijgegaan, en welig is het goede zaad, door Van Lennep gestrooid, niet enkel opgeschoten, maar ook van menigen akker in volle halmen geogst; (blz. 60.)

Aan het optreden van Van Lennep hecht Potgieter dus de betekenis van een primeur, en wel een primeur met invloed. Latere literatuurhistorici hebben een vergelijkbare opvatting gehuldigd. Doorgaans immers wordt de *Verhandeling* beschouwd als het beginpunt van de tendens tot literaire exploitatie van het nationaal verleden in de trant van Scott. De gedachte aan een zeer rechtstreekse invloed op de ontwikkeling van de historische roman hier te lande, kreeg in 1957 een sterke impuls door het artikel van W.A.P. Smit, ‘Een literaire uitdaging in 1827 of Drie romans over Karel de Stoute’.⁴ Smit betoogt daarin namelijk, dat de historische romanciers bij herhaling hun onderwerp aan de *Verhandeling* ontleend zouden hebben.

Een blik op de romanproductie uit de jaren 1827-1840 wijst echter anders uit, heeft K.M. Wagemans aangetoond.⁵ De Hollandse graventijd, door Van Lennep zo verleidelijk voorgesteld, blijkt niet favoriet te zijn; slechts vijftien van de negenenzestig door Wagemans getelde historische romans zouden wat betreft onderwerpkeuze door de *Verhandeling* geïnspireerd kunnen zijn, slechts in een enkel geval is dit aantoonbaar. In de visie van Wagemans komt de *Verhandeling* een aanmerkelijk bescheidener plaats toe. Na de kennismaking met het werk van Scott, ontstaat geleidelijk een ‘algemeen gevoelen [...] dat het tijd werd dat men zich ook in Nederland op het schrijven van gelijksoortige romans toe ging leggen’ (blz. 154). David Jacob van Lennep gaf slechts, zij het dan wellicht als eerste, ‘uiting aan een op dat moment heersende geestesgesteldheid, zonder nu daarbij iets totaal nieuws voor te stellen waar nog geen mens aan had gedacht’ (blz. 154).

Wel een primeur, maar een zonder directe invloed. Wel een signaal, van belang voor de literatuurhistoricus die achteraf op zoek gaat naar ontwikkelingen, maar in het contemporaine literaire leven weinig geruchtmakend. Aldus het tot nu toe laatste woord over de betekenis van de *Verhandeling*.⁶

Ik wil mij in dit artikel niet bezighouden met het eventuele effect van Van Lenneps betoog, maar met de vraag: in hoeverre geeft dit betoog inderdaad uiting aan een heersende geestesgesteldheid, zoals Wagemans suggereert? Is Van Lennep de tolk van velen? Hoe was de houding tegenover het genre-in-opkomst, de historische roman? Ik laat daarbij in hoofdzaak aan het woord de professionele lezers, zij die van hun smaak en opinies publiekelijk getuigenis hebben afgelegd: de literaire critici.

Het was bepaald geen onbekend auteur, die Van Lennep op 27 februari 1827 bij zijn toehoorders aanpreeft: ‘de *Scottomanie* is thans de heerschende ziekte onder het lezend publiek’, beweert een criticus in 1826.⁷ In een recent onderzoek naar de Scott-vertalingen in Nederland, stelt Polly den Tenter vast dat we dergelijke in de tijdschriften bij herhaling gedane beweringen, wellicht met een korreltje zout moeten nemen.⁸ ‘Het Nederlandse lezerspubliek heeft zich niet, zoals in Frankrijk, dolenthousiast op Scott's romans gestort, maar heeft ze met de warme belangstelling tot zich genomen, die het ook voor andere succesauteurs kende’, luidt haar conclusie (blz. 11).

Al geven de (schaarse) kwantitatieve gegevens die haar ten dienste stonden inderdaad niet de indruk van een revolutie op de boekenmarkt, toch blijkt uit haar onderzoek dat in de jaren 1824 (wanneer *Ivanhoe* als eerste vertaald wordt) tot en met 1826 de achttien Scottvertalingen een fors gedeelte van de romanproductie uitmaakten: bijna een kwart (blz. 9)! Een hausse in Scott-romans, die vanaf 1827 afneemt: in de periode 1827-1834 verschijnt nog een tiental, zoals blijkt uit Den Tenters bibliografie (blz. 13-15).

Niet alleen met romans van Scott werd men geconfronteerd. Vóór 1827 waren van de ‘Duitse Scott’, Van der Velde, al vijf romans vertaald, van de ‘Amerikaanse Scott’, Cooper, één.⁹ Duitse veelschrijvers als Von Tromlitz en Hildebrandt bereikten in de jaren twintig het Nederlandse publiek met historische romans.¹⁰ Buiten de scottiaanse traditie stond Chateaubriand; sedert jaren circuleerden hier de geromantiseerde levensbeschrijvingen van de Franse schrijfsters De Genlis en Götter.¹¹ Ridder- en rovergeschiedenissen met historiserende inslag vonden kennelijk nog steeds aftrek; de uit het eind der 18de eeuw daterende ‘gothic novels’ van Ann Radcliffe begonnen in vertaling ter beschikking te komen.¹²

Gedurende het decennium voorafgaand aan de *Verhandeling*, kortom, maakt de roman met historische ingrediënten, al dan niet naar het voorbeeld van Scott, in stijgende lijn deel uit van de boekproductie, al blijft het voorlopig bij vertalingen uit het buitenland. Van Lennep behoefde Walter Scott noch de historische roman te introduceren.

Hoe reageerden de critici op dit kennelijk aftrek vindende genre? Naarmate de historische roman terrein wint, groeit bij hen het besef te doen te hebben met een specifiek romantype, een modegenre dat stellingname vereist. Het fenomeen ‘historische roman’ wordt meer en meer voorwerp van reflectie. Een fenomeen, dat met bezorgd-

heid wordt gadeslagen. Ik laat enkele critici aan het woord:

Er is sedert eenige tijd eene klasse van amphibiën [sic] in het geslacht der romans in omloop gekomen bestaande in zoodanige schriften die [...] eene ware geschiedenis tot grondslag hebben [...], maar die tevens deze voorname daadzaken inhullen in een romantisch bekleedsel van bijwerk, het welk aan het verhaal eene meer levendige dichterlijke gedaante geeft. Wij zijn geene liefhebbers van deze soort van metamorphosering¹³

aldus *De recensent* in 1821. En een criticus van het *Letterkundig magazijn* in 1825:

Men levert thans veele, zoogenoemde, geschiedkundige Romans, en zulke Romans beschouwen wij altijd als eene soort van middeling tusschen waarheid en verdringing, als een tweeslachtig voortbrengsel, om het met geenen harderen naam te noemen, want anderen noemen zulk eenen Roman - en hebben zij wel ongelijk? - eene misgeboorte. Als men in Romans geschiedenis en verdringing zamenvoegt, dan worden beide doorgaans verknoeid.¹⁴

Twee jaar later wordt in dit tijdschrift dezelfde beeldspraak gehanteerd. De historische roman is een misgeboorte,

[...] waarvan de kop of staart, ook wel romp of eenige der leedematen eene misselijke figuur uitmaken. Waarheid en leugen, of, om zachter te spreken, waarheid en verdringsel, kunnen niet goed vereenigd worden en even zoo weinig het geschiedkundige met het Romantische.¹⁵

Eerder in de eeuw hoorde men ook wel dergelijke geluiden. Reeds in 1809 waarschuwt een recensent: ‘de geschiedenis leert men door zoodanige stukken niet’, integendeel, ‘de smaak voor de leermeesteres der zeden, het getrouw verhaal van vroegere gebeurtenissen’, loopt gevaar bedorven te worden.¹⁶ Door de ‘illusie van waarheid’ kan men fictie en werkelijkheid niet meer onderscheiden en gaat het nut van de geschiedenis ‘als leermeesteresse des levens’ teloor, herhaalt een ander in 1811.¹⁷ De gedachte: ‘misschien is het eene *Romanfictie* en niets meer’, ontkracht elke betekenis van een dergelijk werk, bevestigt een derde in 1815.¹⁸

De expansie van de historische roman in de jaren twintig wordt begeleid door een zich steeds frequenter manifesterend onbehagen

bij de critici. Eensgezind, vaak nagenoeg eensluidend, spreken zij hun wantrouwen uit.¹⁹ Een wantrouwen dat, zoals blijkt, vooral voortkomt uit de aan het genre inherente verweving van twee onverzoenlijk geachte componenten: historie en fictie. De lezer, zo vreest men, zou zijn houvast verliezen, de norm voor een adequate leesattitude wordt hem ontnomen, misleiding is het gevolg. De zorg gaat daarbij vooral uit naar wat de geschiedenis te lijden zou kunnen hebben, minder naar de eventuele artistieke valkuilen. Aangelokt door een aantrekkelijke verpakking, zou de lezer zich (doorgaans onbetrouwbare) historische kennis op een koopje verwerven, ten detrimente van de serieuze geschiedbeoefening. Uitvoerig verwoordt de auteur van het opstel ‘Iets over geschiedenis en roman’, kort na de *Verhandeling* verschenen in *De weegschaal*, dit bezwaar:²⁰

Niets is nadeeliger voor de gezonde, echte kennis der menselijke zaken, niets ondermijnt de geschiedenis zoo zeer, dan die zoogenaamde historische Romans, welke hoe bevalliger, des te gevaarlijker zijn voor de anders zoo vruchtrijke studie der Historie. (blz. 371)

Walter Scott navolgend, storten vermeende ‘bevoorregte genies’ zich op de historische roman ‘en de titel van geschiedschrijver wordt zoo goedkoop mogelijk gewonnen’ (blz. 372). De lezers vervolgens

[...] meenen [...] trouwhartig, dat zij, van wat het *wezenlijke* der geschiedenis uitmaakt, niets missen; zij hebben er een algemeen overzigt van; zij kennen de zeden der volken, en hunne onderscheiden maatschappelijke toestanden; dit is voor hen genoeg; (blz. 372)

Ridicuul voorbeeld: de man die de romans van Scott heeft laten inbinden en op de rug heeft doen zetten: ‘Historie van Schotland’ (blz. 373). ‘Men moet het indedaad erkennen, WALTER SCOTT is de grootste schuldige in deze zaak’ (blz. 373). De auteur waardeert overigens wel degelijk Scott zelf: de kennis van zaken en de levendige kleuren waarmee hij aan het verleden gestalte geeft, verlenen enkele van zijn romans de waarde van ‘historische gedenkstukken’ [sic]’ (blz. 374). Minder begaafde auteurs kunnen echter van hem wel de vorm overnemen - de zwakke stee van deze veelschrijver, die zich meer dan eens te buiten gaat aan ‘ongerijmde en ongelooflijke avonturen [...] met welke ook de allergemeenste Romans aangevuld zijn’ - maar niet de inhoud (blz. 374).

Deze uitspraken roepen een tot dusver door mij buiten beschou-

wing gelaten vraag op: gold de weigerachtige houding van critici en verhandelaars ten aanzien van de historische roman ook de ‘vader’ van het genre, Walter Scott, of slechts zijn imitatoren, of auteurs die met zijn succesformule nog geen kennis hadden gemaakt? Capituleerde men niet voor de ‘nieuwe’ historische roman, die de lezer een bont panorama van vroeger leven voor ogen toverde in een verbaal trompe-l'oeil, bereikt met literaire middelen, maar onmiskenbaar mede het gevolg van gedegen historische studie?

Aanvankelijk wel. *Ivanhoe* wordt bijvoorbeeld door de recensent van de *Vaderlandsche letter-oefeningen* juichend begroet als een verfrissend heilbad voor de lezer²¹; *Waverley* wordt in hetzelfde tijdschrift geprezen als ‘eene schildering naar de natuur, naar een nieuwe en treffende, rijke en afwisselende natuur [...]’: ‘Men ziet en hoort het verhaalde, men is er bij, en deelt in de afwisselende kansen en bejegeningen alsof het de onze waren’.²² Scotts grootste verdienste is zijn gedetailleerde voorstelling van zeden en gewoonten, waardoor hij ver uitsteekt boven de schrijvers van de vele schadelijke historische romans, volgens het *Algemeen letterlievend maandschrift*.²³ Zijn werk leert ons zelfs meer ‘dan de geschiedenis zelve het doet, welke te veel naar het groote en klinkende grijpende, die kleine bijzonderheden veronachtzaamt en veracht, uit welke men toch alleen den geest van een zeker gegeven tijdvak regt kan leeren kennen’ en dit maakt hem tot ‘*de onsterfelijke geschiedschrijver van de zeden en de denkwijze der verschillende tijdvakken*’.²⁴ Voor de aanpak van Scott lijkt men zich gewonnen te geven, zó was de historische roman acceptabel, zó stond hij niet op gespannen voet met de geschiedschrijving, maar had, blijkens de laatstaangehaalde recensie, een complementaire functie ten opzichte ervan.

Maar het hoge tempo waarin binnen enkele jaren de Scott-vertalingen zich letterlijk opstapelden op de bureaus van de critici, bracht ook vrij snel verzadiging teweeg. ‘Te veel spijzen van denzelfden kok, alle op dezelfde wijze gekookt, verminderen den eetlust, zoo zij al geene walging veroorzaken,’ zegt een criticus, wensend dat men geen vertalingen van Scott meer zou uitgeven.²⁵ Een andere verzucht:

[...] het zonderlinge, oudruwe en nog maar weinig in beschaving gevorderde Schotland moge in eenen en anderen en eenen derden roman behagen, maar het spreekt vanzelve, dat men ons ook wel met de taferelen van zoodanige Schotse zeden overvoeren kan.²⁶

Scott gaat enigszins vervelen, de aan de lezers verweten Scottomanie

wekt irritatie, de toon van de recensies wordt kritischer.²⁷ De oude bezwaren met betrekking tot de vermenging van historie en fictie duiken nu ook op in verband met zijn werk, zoals blijkt uit het citaat op blz. 77 (zie noot 15), waarin de minachtende woorden over het wanprodukt, dat de historische roman is, geschreven worden naar aanleiding van *Redgauntlet*.

Uiteraard verdienen de reacties op Scott in de tijdschriften een uitvoeriger en genuanceerder beschrijving, dan ik hier heb kunnen leveren. Dat het aanvankelijk enthousiasme al vrij snel, rond 1826/ 1827, plaats maakt voor een wat zuiniger toon, lijkt mij een zich duidelijk aftekenende ontwikkeling. Mèt de criticus in de *Vaderlandsche letter-oefeningen* van 1827, kan men constateren: ‘wij meenen bespeurd te hebben, dat de actiën van den Engelschman [...] reeds een weinig aan het dalen zijn’.²⁸ En ook als men het werk van Scott op zichzelf wel blijft waarderen, zoals de schrijver van bovengenoemd opstel in *De weegschaal* (zie blz. 69), geeft zijn voorbeeld vooralsnog geen aanleiding de twijfels rond het genre als zodanig op te heffen.

Ik pretendeer niet, ik herhaal het, hiermee een diepgaand onderzoek te hebben gepresenteerd naar het onthaal van Scott of de historische roman in de Nederlandse literaire tijdschriften. Wel hoop ik aannemelijk te hebben gemaakt, dat in de reacties, althans tot 1827, scepsis de boventoon voert. De opmerking van Brandt Corstius: ‘De waakzame criticus en de belangeloze lezer, omstreeks 1800 mijlenver van elkaar verwijderd als het ging om de waardering van de roman, vielen elkaar onder het lezen van de historische roman in de armen,’ lijkt mij bij nadere beschouwing niet van toepassing op de Nederlandse situatie ten tijde van de *Verhandeling*.²⁹ Er mogen, afgaand op de romanproductie, indicaties zijn voor belangstelling van lezerszijde, maar bij de critici domineert voorlopig de vrees, dat de historische roman de geschiedbeoefening een oneerlijke en gevaarlijke concurrentie zou aandoen. Een concurrentie, die alleen denkbaar is vanuit een romanconcept dat aan een hypothetische ‘ideale lezer’ de gretige behoefte aan rechtstreekse lering en stichting toeschrijft. Vijandig getuigt, twaalf jaar later, Bakhuizen van den Brink van het bestaan van een dergelijke romanopvatting, de opvatting van de ‘nuttigheidsschool’, zijn *bête-noire*.³⁰

[...] wij Hollanders zijn een ernstig volk. Onze oude school heeft zo lang tegen vreemde navolging, zelfs tegen WALTER SCOTT en tegen historische romans geijverd, dat het woord Roman in de schaduw, het woord *Historie* in het licht kwam, dat de poëzij der Roman

zijne verdediging achter het proza der wezenlijkheid zoeken, dat de ligte geest der fantasij niet in de wolken drijven, maar op zijne beenen staan moest³¹

en scherp hekelt hij de gevolgen van een zijns inziens artistiek fnuikende ‘bastaard-aesthetiek’.³²

Wrong dus voor Bakhuizen de schoen bij de literatuuropvatting, de ‘bastaard-aesthetiek’, voor de critici rond 1827 school het probleem bij het genre zelf, een bastaardgenre, een mesalliance tussen Clio en Calliope, met Clio als de zich verlagende partij.

Het optreden van Scott had niet tot gevolg, dat men in Nederland nieuwe literaire mogelijkheden in het verschiet zag. Ook waar Scotts meesterschap erkend wordt, lijkt men hem te beschouwen als letterlijk onnavolgbaar. In een tijd, dat in de literaire kritiek de oproep tot navolging van geslaagd geachte voorbeelden, of de stimulans tot aemulatio-van-eigen-bodem standaardpraktijk was, blijft vooralsnog de vraag naar een Nederlandse Scott, althans bij de critici, achterwege. Voor de literaire kritiek anno 1827 vormde de historische roman geen uitdaging, eerder een gevaar.

David Jacob van Lennep was niet de eerste die zich uitsprak over de historische roman en evenmin de eerste die waardering toonde voor Scott. Wel was hij bij mijn weten de eerste die royaal de literaire *mogelijkheden* van dat genre bepleitte in een - wat betreft de letterkundige kritiek - vijandig klimaat.³³

De toon van het korte, inleidende gedeelte der *Verhandeling*, gewijd aan de historische roman à la Scott, is overigens niet strijdbaar apologetisch. Wel blijkt bij nadere lezing, dat Van Lennep op de hoogte is geweest van de gangbare reserve. In de eerste zin alreeds van zijn betoog beveelt hij Scotts werk aan als serieuze romanlectuur die ook aan de behoeften van een studieuze lezerselite voldoet. Zijn romans immers worden gretig gelezen

niet slechts door allen, die, bij het lezen, alleen vermaak en uitspanning zoeken, maar ook door hen, die lezen om kennis op te doen, ja door zulken, die, te voren, in deze soort van Romans geen behagen schepten.³⁴

Van Lennep kent de tegen de historische roman ingebrachte bezwaren en erkent dat niet ten onrechte

[...] door velen [is] aangemerkt, dat het opsieren van de helden der

geschiedenis met de kleuren der verbeelding, en het verzinnen van omstandigheden, om hen in een nieuw en vreemd daglicht te plaatsen, *verwarring en bastaardij brengt in het veld der geschiedkunde* [cursivering van mij, J.v.d.W.] (blz. 33)

Ook Scotts werk is daarvan niet altijd vrij te pleiten. Later in zijn betoog benadrukt hij het feit dat het ook de romancier, net als de dichter en toneelschrijver, ernst moet zijn met historische studie en bronnenonderzoek:

Er wordt indedaad, tot deze soort van lettervruchten, gelijk tot alle dichterlijke of dramatische voorstellingen van vroegere tijden, behalve gevoel en verbeelding, oneindige kunde en geleerdheid vereischt, om, op den duur, lof te behalen. De minste onnaauwkeurigheid, de minste zonde tegen het kostuum, (opdat ik mij dus uitdruk) is als een wanklank in de muziek, die meestal door ongeoeffenden, zoowel als geoeffenden, dadelijk gemerkt wordt, en voor hen de waarheid van het gansche tafereel bederft. (blz. 35)

Ook voor Van Lennep is de historische waarheid primordiaal, al komt zijn vrees voor anachronismen, blijkens bovenstaand citaat, vooral voort uit zorg voor het in stand houden van de noodzakelijke werkelijkheidsillusie en minder uit de didactische bekommernis van de critici.

Maar, als aan de conditie van een hoog historisch gehalte is voldaan, zoals in het beste werk van Scott, dan ziet Van Lennep grote mogelijkheden voor het genre. Een goede historische roman kan de geschiedenis aanvullen, kan geven, wat de historiografie doorgaans verzwijgt en wat toch nodig is ‘tot regte kennis van den geest der tijden’: ‘eene getrouwe beschrijving der [...] volkszedes, denkbeelden en gewoonten, in dien vorm gegoten, en zóó voorgedragen, dat de lezing belangwekkend en onderhoudend zij’ (blz. 34). En in Van Lenneps visie kan deze complementaire functie tot zijn recht komen niet ondanks, maar dank zij de romanvorm: ‘Zeker, moet het er steeds bij winnen, als wij die zedes en gewoonten niet bloot beschreven, maar in dadelijken gang en werking gebragt, en met handelende personen verbonden zien’ (blz. 34). ‘Het is toch, geheel iets anders, of men den man de kleederen en wapenen ziet dragen, dan of men die afzonderlijk in eene kas ziet opgehangen’ (blz. 34) en ook de creatie van volstrekt fictionele personages, zoals Walter Scott heeft gedaan, biedt daartoe mogelijkheden.

Als voorbeelden van geslaagde romanciers worden in de inlei-

ding, behalve Scott, de schrijvers Barthélemy, Zschokke en Loosjes genoemd. Respectabeler en solider getuigen à decharge dan Barthélemy en Loosjes had mijns inziens een apologeet van de historische roman in 1827 moeilijk kunnen opvoeren. Bij alle bedenkingen tegen het genre, blijft één romantype vaak buiten schot: de ‘klassieke’ historische roman. Een romantype met relatief oude adelsbrieven: men denke aan de uit de tweede helft der 18de eeuw stammende romans van Wieland en Meissner. Barthélemy's *Voyage du jeune Anacharsis* (1788) werd in 1794-1801 vertaald door 's lands geschiedschrijver M. Stuart, een vertaling die in 1825 een herdruk beleefde, terwijl ongeveer gelijktijdig een verkorte versie verscheen.³⁵ In de jaren twintig verschijnt een aantal van dergelijke ‘romans’, taferelen van het leven in de oudheid, vervat in een meer of minder uitgewerkt fictioneel-narratief kader (reisverhaal, brief- of dialoogvorm). De uit het Engels vertaalde *Atheensche brieven, of briefwisseling van een' geheimen zaakgelastigde des Konings van Perzië te Athene* [...] (Leeuwarden, 1824), wordt in de *Vaderlandsche letter-oefeningen* geprezen, hoewel de vorm van de *Anacharsis*, ‘die slechts tot kleed, een luchtig hulsel der geschiedenis dient, welke overal de hoofdzaak is’, nog beter garant staat voor een nauwkeurige scheiding van waarheid en fictie.³⁶ Ook de recensent van C. Kuffners *Artemidorus in het Romeinsche Rijk* [...] (Leeuwarden, 1825), ziet in dit werk een waardig tegenhanger van de *Anacharsis*.³⁷ In een recensie van J.A. Feszlers *Aristides en Themistokles* [...] (Amsterdam, 1824), verwerpt P.G. Witsen Geysbeek de historische roman in het algemeen, maar maakt een uitzondering voor een aantal van deze geschriften die, hoe uiteenlopend ook, kennelijk beschouwd werden als een respectabele, van eruditie getuigende en eruditie brengende klasse.³⁸

De tweede uitzondering die Witsen Geysbeek maakt, geldt Loosjes.³⁹ De romans van deze ‘voorloper’ van Scott, reeds lang bekend, gaan, is mijn indruk, rond 1825 meer en meer beschouwd en gewaardeerd worden als *historische* roman, als gunstige specimina van een ter discussie staand genre. Loosjes is de auteur van de ware historische roman, volgens het *Letterkundig Magazijn*.⁴⁰ In hetzelfde tijdschrift wordt zijn werk geprezen vanwege het feit, dat zijn romans wel degelijk historisch betrouwbaar zijn.⁴¹ In de Brusselse *Argus* wordt het betreurd, dat vrouwen die geen nationale opvoeding meer krijgen liever Scott, D'Arlincourt en Lafontaine lezen dan Loosjes.⁴² In zijn waardering voor Barthélemy en Loosjes sluit Van Lennep zich aan bij de smaak der critici.

In de *Verhandeling* wordt de roman als genre au sérieux genomen; de

historische roman à la Scott wordt enthousiast begroet als een nieuwe, volwaardige literaire mogelijkheid; een vorm, goed genoeg, zelfs om het nationaal verleden te concretiseren tot stimulans van het ‘vaderlandsch gevoel’ (blz. 54). Van Lenneps liefde voor ‘Hollands grond en oudheden’ krijgt gestalte in een openlijke liefdesverklaring aan een door de officiële literaire kritiek sedert een aantal jaren bedenkelijk gadeslagen modegril binnen een nog altijd niet voor honderd procent geaccepteerd literair genre.

Eindnoten:

- 1 N.I. in het opstel ‘Grond en geschiedenis’, een uitvoerige bespreking van twee werken van Hofdijk (*Historische landschappen* en *Het Nederlandsche volk* [...]). In: *De gids* 1857 I, blz. 31-109. Herdrukt in: *Kritische studiën*, dl. 3, blz. 51-145. (*E.J. Potgieter's verspreide en nagelaten werken*, uitgegeven onder toezigt van Joh. C. Zimmerman. Haarlem 1877). Ik citeer naar deze uitgave. Dit citaat is van blz. 59.
- 2 De verhandeling *Het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* werd gehouden op 27 februari 1827 voor de leden van Doctrina & Amicitia en, te zamen met de *Hollandsche Duinzang* gepubliceerd in *Magazijn voor wetenschappen, kunsten en letteren*, verz. door N.G. van Kampen, dl. 7 (1827), blz. 113-142. Zie over de datering: G. Stuiveling, ‘Voetstappen van de vaderlandse Romantiek I: David Jacob van Lennep in 1826-1827’. In: *Vakwerk* [...]. Zwolle 1967. blz. 152-171.
- 3 Als gunstige uitzondering roemt Potgieter gedeelten uit *De geuzen* van Onno Zwier van Haren en het werk van Staring.
- 4 In: *Levende talen* 1957, blz. 9-20.
- 5 K.M. Wagemans, ‘Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840 of De Redevoering en de Roos’. In: *De negentiende eeuw* 6, afl. 4 (dec. 1982), blz. 149-158.
- 6 Wagemans heeft m.i. overtuigend aangetoond dat van invloed in de door Smit bedoelde zin geen sprake is geweest. Zijn onderzoek naar de verwijzingen naar de *Verhandeling* in contemporaine geschriften zou uitbreiding behoeven (zie noot 20).
- 7 *Letterkundig magazijn voor wetenschap, kunst en smaak* 1826 I, blz. 592.
- 8 Polly den Tenter, ‘Scottomanie in Nederland, De Nederlandse vertalingen van Walter Scott's romans tussen 1824 en 1834’. In: *De negentiende eeuw* 8, afl. 1 (juni 1984), blz. 3-15.
- 9 Van C.F. van der Velde verschenen: *Prins Frederik* [...] (Leeuwarden 1823), *De wederdoopers* [...] (Groningen 1824), *De patriciërs* [...] (Groningen 1824), *De gezantschapsreis naar China* [...] (Amsterdam 1825), *Arwed Gyllenstierna* [...] (Groningen 1825). Van J.F. Cooper: *De volksplanters, of de bronnen der Susquehanna* (Groningen 1826).
- 10 A. von Tromlitz begeeft zich op het terrein van de Nederlandse geschiedenis: *De blinde, een verhaal uit den tijd der onrusten in de Nederlanden* [...] (Rotterdam 1824) en *Het beleg van Antwerpen, Een historisch-romantisch tafereel uit den tachtigjarigen oorlog der Nederlanderen met Spanje* [...] (Nijmegen 1825).
Van C. Hildebrandt werden tot 1827 vertaald: *Karel van Tellheim en Mina van Barnhelm* [...] (Utrecht 1823) en *Het ijzeren kruis, of de 18. oktober* [...] (Zutphen 1825).
- 11 F.A. de Chateaubriand. *De martelaren, of de zegepraal van den christelijken godsdienst* [...] (Leiden 1823-1826). Van Mme de Genlis werden o.a. vertaald *De tafereelen van den Graaf de Forbin, of de dood van Plinius den Ouden, en Ines de Castro* [...] (Zalt-Bommel 1819), *Johanna van Frankrijk* [...] (Amsterdam 1816), *Petrarcha en Laura* [...] (Amsterdam 1820), *De Hertogin de la Vallière* [...] (Amsterdam 1826), *Mevrouw de Maintenon* [...] (Amsterdam 1827).
Van de schrijfster A. Gottis verschenen: *Frans de Eerste en Mevrouw de Chateaubriand* [...] (Leiden 1819) en *De jonge Loys, Vorst der Franken* [...] (Leiden 1820).

Zonder naar volledigheid te willen streven, noem ik nog de volgende historische romans, vóór de *Verhandeling* in vertaling verschenen:

Uit het Duits: Caroline Pichler, *De graven van Hohenberg* [...] (Arnhem 1819); *Itha, Gravin van Toggenburg* [...] (Rotterdam 1825); F.G. Schlenkert, *Rudolf van Habsburg* [...] (Utrecht 1825); van Zwitserse origine: J. Appenzeller, *Geertuida van Wart* [...] (Haarlem 1815); H. Zschokke, *De vlugteling op het Jura-gebergte* [...] (Haarlem 1825).

Uit het Frans: Mme de Montolieu, *De kastelen in Zwitserland* [...] (Amsterdam 1820); Mme Cottin, *Mathilda, of gedenkschriften uit de tijd der Kruistochten* (Amsterdam 1822), herdruk van een in 1810 reeds vertaalde roman (Leiden 1810), thans tegelijk verschijnend met een vervolg van M. Vernez de Luze, *Mathilda op den berg Carmel* (Amsterdam 1822); Mme Barthélemy Hadot, *De toren van de Louvre* [...] (Dordrecht 1822) en *Peter de Groote en de Strélitsen* [...] (Dordrecht 1823); Vicomte D'Arclin-court, *Karel de Stoute of de gewaande kluizenaar* [...] (Amsterdam 1821).

Uit het Engels: J. Lockhart, *Valerius* [...] (Leeuwarden 1823), de ten onrechte op naam van Scott verschenen roman.

- 12 Zo verschijnen tussen 1817 en 1827 meer dan tien romans van H.A. Müller, de ‘schrijver van Albert van Reinstein’, zoals de ondertitels hem vaak aanduiden, o.a. *Graaf Albert van Reinstein* [...] (Rotterdam 1819), *Het Saraceenen zwaard* [...] (Rotterdam 1820), *De bandiet te Rome* [...] (Rotterdam 1821), *Ridder Golo* [...] (’s-Gravenhage 1821). Van Ann Radcliffe: *De Italiaan* [...] (Amsterdam 1821) en *De geheimen van Udolpho* (Amsterdam 1823).
- 13 *De recensent, ook der recensenten* 1821 I, blz. 42.
- 14 *Letterkundig magazijn voor wetenschap, kunst en smaak* 1825 I, blz. 709.
- 15 *Letterkundig magazijn voor wetenschap, kunst en smaak* 1827 I, blz. 86 (n.a.v. Redgauntlet van Scott).
- 16 *Algemeene Vaderlandsche letter-oefeningen* 1809 I, blz. 260.
- 17 *De recensent, ook der recensenten* 1811 I, blz. 145.
- 18 *De recensent, ook der recensenten* 1815 I, blz. 420.
- 19 Ik citeer nog de volgende uitspraken: ‘[Een roman] is dan ook niet berekend, om de geschiedenis juist te doen kennen, integendeel vormt men zich, door zulken Romans, dikwerf verkeerde begrippen van dezelve, omdat men het juiste standpunt niet kent, waar geschiedenis en ver dichting zich van elkander scheiden. - Wij zijn geene groote beminnaars van historische Romans. De geschiedenis is te eerbiedwaardig om in zulke soort Romans behandeld te worden’ (*Letterkundig Magazijn* 1824 I, blz. 588). En: ‘In het algemeen scheppen wij geen behagen in de zoogenoemde geschiedkundige Romans, wier bonte mengeling van waarheid en ver dichting gedurig belet, dat wij ons aan de bedoelde indrukken met vertrouwen overgeven’ (*De recensent* 1824 I, blz. 205-206).
- 20 *De weegschaal* 1827, blz. 369-378. Dit opstel bevat een curieuze vermelding van Van Lenneps *Verhandeling*. De teneur van het betoog is, dat er ‘heden nog wel eer te behalen is met het schrijven van een geschiedkundig werk, zonder dat men zich zonder talent aan den historischen Roman wage’ (blz. 378). De schrijver vervolgt dan: ‘Uitmuntende wenken zijn hieromtrent gegeven door [...] Mr. D.J. VAN LENNEP in zijn keurige verhandeling [...]’ (blz. 379). Het feit, dat Van Lennep niet alleen ijvert voor historische studie, maar om toepassing daarvan in de roman, wordt genegeerd. Hoe werd de *Verhandeling* geïnterpreteerd?
- 21 *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1824 I, blz. 675-678.
- 22 *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1825 I, blz. 132-133.
- 23 *Algemeen letterlievend maandschrift* 1825 I, blz. 143-152.
- 24 *Algemeen letterlievend maandschrift* 1826 I, blz. 57 en 59.
- 25 *Letterkundig magazijn voor wetenschap, kunst en smaak* 1826 I, blz. 214.
- 26 *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1826 I, blz. 187.
- 27 Zie bijv. *Letterkundig magazijn* 1826 I, blz. 278-280; 321 en 324; *Algemeen letterlievend maandschrift* 1826 I, blz. 76-77; *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1826 I, blz. 81-82 en 687-689.
- 28 *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1827 I, blz. 567-568.
- 29 J.C. Brandt Corstius. ‘Historie, roman en historische roman, De voorgeschiedenis van een succes’. In: *Miscellanea litteraria in commemorationem primi decennii instituti edita*. Groningen 1959, blz. 19-37. Het citaat is van blz. 19.
- 30 *De gids* 1839 I, blz. 388.
- 31 *De gids* 1839 I, blz. 386.
- 32 *De gids* 1839 I, blz. 388.

- 33 Eenmaal, veel eerder, heb ik in het tijdschrift *Euphonia* de wens aangetroffen dat de Nederlandse schrijvers zich zouden toeleggen op ‘romantisch historische tafereelen, uit de vaderlandsche geschiedenis ontleend’ (1815, 4de stuk, blz. 646).
- 34 Ik maak gebruik van: David Jacob van Lennep, *Verhandeling en Hollandsche Duinzang*, ingeleid en toegelicht door Dr. G. Stuiveling. Zwolle 1966. Dit citaat: blz. 33.
- 35 J.J. Barthélemy, *Reize van den jongen Anacharsis door Griekenland* [...] (Amsterdam 1794-1801). De eerste druk verscheen bij Johannes Allart, de tweede druk bij de Erven H. Gartman, Ten Brink en De Vries (Amsterdam 1824).
Barthélemy's Reize van den jongen Anacharsis door Griekenland, verkort door H. Le Maire. Uit het Fransch vertaald door J.W.L.F. Ippel [...] Amsterdam 1823.
- 36 *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1825 I, blz. 597.
- 37 *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1826 I, blz. 248-254.
- 38 *De moniteur, der vaderlandsche letterkunde* 1825, blz. 27-30. Witsen Geysbeek noemt als historische romans van de goede soort eveneens de *Anacharsis*, Lantiers *Antenors Reize*, Pfennigers *Oude Joodsche Brieven ten tijde des Zaligmakers*, van Lafontaine *Romulus* en *Aristomenes en Gorgus* en de besproken roman van Feszler. Deze roman wordt in *De recensent* 1824 I, blz. 596-597 en in de *Vaderlandsche letter-oefeningen* 1825 I, blz. 122-123 zeer lovend ontvangen. De ‘klassieke’ historische roman was te onzent vertegenwoordigd met M.C. van Hall's *C.C. Plinius Secundus* (Amsterdam 1809, herdrukt Amsterdam 1820) en *M. Valerius Messala Corvinus* [...] (Amsterdam 1820).
- 39 *De moniteur, der vaderlandsche letterkunde* 1825 I, blz. 30.
- 40 *Letterkundig magazijn voor wetenschap, kunst en smaak* 1826 I, blz. 639-640.
- 41 *Letterkundig magazijn voor wetenschap, kunst en smaak* 1825 I, blz. 709.
- 42 *De Argus*, Brussel 1825, nr. 8, blz. 113-118.